

קישט מפיבושת עצמו, מפני שנצטער על שניצה דוד את אבשלום ושב לביתו. וניכר היה בכך שנאמנו דברי ציבא, ואכן מפיבושת מורד היה.

ואף על פי שעוד קודם לכן כבר אמר דוד לציבא "הנה לך כל אשר למפיבשת", לא קיבל עדיין את הלשון הרע. משום שידע דוד שכל זמן שלא שב לביתו, אין מתנתו מתנה. ולא אמר כן לציבא אלא על תנאי שיתברר לבסוף שהאמת כדבריו. ואם לא היה רואה סימן זה [שלא נתקשט] היה חוזר בו מהחרמת רכוש מפיבושת.

ובאמת לא משום כך לא נתקשט מפיבושת. אלא, אדרבה, כל זמן שלא ראה את דוד שב לכסא מלכותו לא קישט את עצמו⁽¹²²⁾.

וכתיב "ויחי כי בא ירושלים לקראת המלך, ויאמר לו המלך למפיבושת: למה לא הלכת עמי, מפיבושת, בברחי מפני אבשלום?"

וַיֹּאמֶר מִפִּיבוּשֶׁת: אֲדוֹנֵי הַמֶּלֶךְ. עַבְדֵי צִיבָא רִמְנִי. כִּי אָמַר עַבְדְּךָ אַחֲבֵשָׁה לִי הַחֲמוּר וְאֶרְכֵב עֲלֶיהָ וְאֶלֶךְ אֶת הַמֶּלֶךְ, כִּי פִסַּח בְּעַבְדְּךָ. שמשום שפסח אני, לא אוכל ללכת ברגלי. ועד שחבשתי את חמורי, הלך לו ציבא לבדו אל המלך. ולא יכולתי לילך יחיד.

והמשיך מפיבושת ואמר: **"וירגל בעבדך אל אדוני המלך, ואדוני המלך כמלאך האלהים, ועשה הטוב בעיניך"**. שהלשין ציבא עלי בפניך, שאני מורד במלך. ומשום כך נתת לו את נחלתי. ואתה המלך, כמלאך אלהים הנך, לדעת מהי האמת. לפיכך עשה כטוב בעיניך. כי בודאי לא תסטה מן האמת.

"וַיֹּאמֶר לוֹ הַמֶּלֶךְ: לְמָה תִּדְבֹר עוֹד דְּבָרֶיךָ, וְהָרִי כִּבְר אֲמַרְתִּי כִּי אַתָּה וְצִיבָא תַחֲלֹקוּ אֶת הַשָּׂדֶה!" ! שכבר נתתי לו את שדך, ואיני יכול לחזור בי לגמרי⁽¹²³⁾. לכן תחלקו ביניכם את

אמיתיים ונתבררו אחר כך מתוך דברי מפיבושת עצמו.

123. והיינו שדוד הסתפק אם דברי מפיבושת אמת או שהאמת היא כדברי ציבא, ולכן חילק ביניהם את הרכוש. והחפץ חיים [לשה"ר ז, יב] [פסק שמותר לקבל לשון הרע כשהדברים ניכרים, אך רק לחוש להם אבל להפסיד ממון ולהזיק בידים על פי הדברים אסור.]וראה גם שם כלל ו, יא] והוכיח כן בהלכות רכילות [ו, באר מים חיים כ] מכמה מקומות.

אולם **בבאר מים חיים** [ז, כב] הקשה אם כן איך דוד פסק והפסיד ממון על פי לשון הרע אף שהיו הדברים ניכרים? ותירץ, שמלך שיכול לדון ולפסוק בלי בית דין יכול להפסיד ממון ולעשות מעשה על פי דברים ניכרים, אבל שאר בני אדם

משום שיש סתירה בדברי רב לכן פוסקים כשמואל, כמו שכתב ביד מלאכי [קנא].

ובבאר מים חיים [שם, כב] פירש שרב אינו חולק על ההיתר לקבל לשון הרע כשהדברים ניכרים, אלא שהוא סובר שבמעשה דוד הדברים אינם ניכרים כל כך, או משום שמהפסוק נראה שדוד קיבל את דברי ציבא עוד לפני שראה את הדברים הניכרים. אולם **רש"י** מפרש שמתחילה נתן לציבא את הרכוש על תנאי אם יתברר שדבריו נכונים.

122. וכתב השפת אמת שהתוספות ישנים ביומא [כב, ב] סוברים שנחלקו רב ושמואל מה באמת היתה כונת מפיבושת, שרב סובר שדברי ציבא היו שקר ודוד קיבלם משום שהיה ניכר שדבריו אמת, ושמואל סובר שהיו הדברים

השדה.

"וַיֹּאמֶר מִפִּיבוֹשֶׁת אֶל הַמֶּלֶךְ, גַּם אֶת הַכֹּל יִקַּח, אַחֲרָי אֲשֶׁר בָּא אֲדוֹנָי הַמֶּלֶךְ בְּשָׁלוֹם אֶל בֵּיתוֹ!"

ומבארת הגמרא: "נצא" קראו למפיבושת, כי הא דאמרן, שנשא תרעומת כלפי מעלה על מה ששב דוד בשלום. ו"בר נצא", לפי שהיה בן בנו שאול, דכתיב עליו "ויבא שאול עיר עמלק וירב בנחל".

אמר לו מפיבושת לדוד: אני אמרתי כל עת בריחתך, מתי תבא בשלום, ואילו אתה עושה לי כך ומחרים את רכושי? לא עליך יש לי תרעומת, אלא על מי שהביאך בשלום!

אמר רבי מני: מהו "וירב בנחל"? — שרב עם שמואל על עסקי נחל. שכאשר ציוהו שמואל להכות את עמלק, דן שאול קל וחומר מעגלה ערופה שנערפת בנחל. ואמר: ומה על נפש אחת שנהרגה, אמרה תורה הבא עגלה ערופה בנחל — כל נפשות הללו של עמלק, על אחת כמה וכמה שיש לחוס עליהם. ואם גדולים שבעמלק חטאו, קטנים מה חטאו? (125)

[ופשוטו של מקרא הוא, ששמח אני על מה ששב המלך בשלום, יותר מאשר בנחלתי].

אמר רב יהודה אמר רב: בשעה שאמר דוד למפיבושת "אתה וציבא תחלקו את השדה", יצתה בת קול ואמרה לו: רחבעם וירבעם יחלקו את המלכה! שכשם שנטלת ממפיבושת חצי שדהו שלא כהוגן ונתת לציבא עבדו, כך תקרע המלכות מזרעך,

והיינו דכתיב על מפיבושת, "בן יהונתן מריב בעל". וכי "מריב בעל" שמו? והלא מפיבושת שמו. אלא, מתוך שעשה מריבה עם בעליו, עם הקב"ה, יצתה בת קול ואמרה: נצא בר נצא! [נץ בן נץ] כלומר, בעל ריב בן בעל ריב (124).

והמלבי"ם [שמואל א, טו, ה] פירש ששואל לא התוכח על המצוה כלל, אלא שהוא חיפש עילה וסיבה למלחמה כדי שלא יהא נראה לאומות העולם שהוא בא רק להרוג נפשות, ולכן רב עם עמלק על הנחל. וחטאו היה שלא עשה מלחמה רק מכח ציווי הנביא בשם ה'. ובעין יעקב יומא (כב, ב) פירש העיון יעקב ששואל חמל רק על הצאן והבקר [כמבואר בפסוקים] ורצה להביאם לקרבן לה' על הריגת קטני עמלק שלא חטאו כעין הבאת עגלה ערופה. והרי"ף [בעין יעקב, שם] מפרש שטענתו היתה על הקיני שהיו מעורבים בין העמלקים והיו הקטנים שלהם נהרגים במלחמה. ובכך הם מתרצים את קושיית המהרש"א [שם]

צריכים פסק בית דין כדי להפסיד ממון, ודברים הניכרים מועילים רק כדי לקבל את הלשון הרע ולחוש לדברים ולהאמין להם.

124. המהרש"א מפרש שמפיבושת נקרא בעל ריב משום שהוא היה צריך לבקש מדוד שיאמין לדבריו ולהוכיח שדבריו אמת, והוא בא מיד בתרעומת וטרוניא ולא ניסה להוכיח את טענתו.

125. רש"י. ומקורו מהגמרא ביומא כב, ב. והדברים לכאורה תמוהים מאד וכי שאול המלך התוכח ודן קל וחומר נגד ציווי מפורש מפי הנביא? ועוד הרי טענתו היא גם נגד המצוה של מחיית זכר עמלק המפורשת בתורה?

ותתחלק בין רחבעם בן שלמה בן דוד, לירבעם בן נבט⁽¹²⁶⁾.

אמר רב יהודה אמר רב: אילמלי לא קיבל דוד לשון הרע מציבא אודות מפיבושת, והחרים את נחלתו, לא נחלקה מלכות דוד, ולא עבדו ישראל עבודה זרה, ולא גלינו מארצנו.

שעל ידי שנתחלקה מלכות בית דוד העמיד ירבעם מלך ישראל עגלי זהב בבית אל וברן כדי שיעבדום בני ישראל ולא יעלו לירושלים, שהיא ממלכתו של רחבעם. ועבודה זרה שעבדו, גרמה לכך שגלינו מארצנו.

אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל האומר "שלמה חטא בעבודה זרה", אינו אלא טועה.

שנאמר בשלמה "ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו, כלבב דוד אביו". ומשמע, כלבב דוד אביו הוא דלא הוה. אבל מיחטא, נמי לא חטא.

והוינן בה: אלא מזה אני מקיים איך נפרש את תחילת הפסוק "ויחי לעת זקנת שלמה, נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים"?!

ומשנינן: ההיא — כמו שפירשה רבי נתן.

דרכי נתן רמי הקשה סתירה בפסוקים: כתיב "ויחי לעת זקנת שלמה, נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים". הרי שחטא שלמה.

והכתיב בהמשך הפסוקים "ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו, כלבב דוד אביו", ומשמע, כלבב דוד אביו הוא דלא הוה, הא מיחטא, נמי לא חטא.

ותירץ רבי נתן: שבאמת לא חטא. והכי קאמר הפסוק: "ויחי לעת זקנת שלמה, נשיו הטו את לבבו ללכת אחרי אלהים אחרים", ולא שמע בעצתן, ולא הלך ועבד.

ומקשינן: והכתיב "אז יבנה שלמה במה לכמוש, שקוץ מואב, בהר אשר על פני ירושלים, ול"מלך", שקוץ בני עמון". הרי שבנה במות לעבודה זרה. ואיך אמרת שלא חטא?

ומשנינן: כונת הפסוק היא: שבקש אז שלמה לבנות במות אלו, ולא בנה.

ותמהינן: אלא מעתה, האם את הפסוק "אז יבנה יהושע מזבח לה", גם תפרש "שבקש לבנות ולא בנה"?! והא ודאי אינו כן. אלא דבנה ממש. והכא נמי בשלמה, יש לפרש

[ירבעם בן נבט]. וביומא [שם] דייק המהרש"א שהעונש הוא לדוד המלך עצמו שתיחלק מלכותו, ואין זה נחשב כעונש לבניו.

ויש שמפרשים את המדה כנגד מדה, שכל כוחו של דוד ליטול ממפיבושת את רכושו בלא דין — הוא מדיני המלכות שאין צריך בית דין [כמבואר לעיל], ולכן נענש שתנטל המלכות מבני בניו.

היכן מצינו שחמל על הקטנים הרי בפסוק מפורש שחמל רק על הבהמות, ולכן מחק המהרש"א את לשון הגמרא קטנים מה חטאו.

126. וכתב המהרש"א שנענש מדה כנגד מדה, שכשם שחילק את הרכוש בין האדון לעבדו כך נתחלקה מלכותו בין האדון [רחבעם] לעבד

דבנה במות ממש. ואיך אמרת שלא חטא?

ומשינין: אלא, כדתניא: רבי יוסי אומר: כתיב ביאשיהו מלך יהודה "ואת הבמות אשר על פני ירושלים, אשר מימין להר המשחית" (127), אשר בנה שלמה מלך ישראל לעשתרות שקיץ צידונים, ולכמוש שקיץ מואב, ולמלכס תועבת בני עמון, טמא המלך".

אפשר בא אסא ומלך על יהודה ולא ביערם לעבודות זרות אלו, ויהושפט מלך ולא ביערם, והיו קיימות ועומדות עד שבא יאשיהו וביערם? והלא כל עבודות זרות שבארץ ישראל, אסא ויהושפט כבר ביערום.

אלא, מקיש ראשונים שלמה לאחרונים יאשיהו: מה אחרונים לא עשו את הביעור האמור בהם, שהרי לא יאשיהו ביערם אלא אבותיו (128), ובכל זאת, משום שביער יאשיהו שאר עבודות זרות שנעשו לאחר מות אסא ויהושפט, תלה בהן, ביאשיהו, את הביעור ונחשב לשבח שלו.

אף ראשונים, שלמה לא עשו את "כמוש"

ו"עשתרות" ו"מלך" אלא נשיו. ותלה בהם, בשלמה, הכתוב את עשייתן, לגנאי! והסיבה לכך יבואר בסמוך.

ומקשינין: והכתיב "ויעש שלמה הרע בעיני ה', ולא מלא אחר ה' כדוד אביו". ואיך אמרת שלא חטא?

ומשינין: אלא מפני שהיה לו למהות בנשיו שעשו עבודה זרה, ולא מיחה בהן, מעלה עליו הכתוב כאילו חטא בעצמו.

אמר רבי יהודה אמר שמואל: נוח לו לאותו צדיק, לשלמה, שיחא שמש לדבר אחר, לעבודה זרה, כגון לחטוב עצים ולשאוב מים בשכר לעבודה זרה (129), ואל יכתב בו "ויעש הרע בעיני ה'".

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, היא הכניסה לו אף מיני זמר, ואמרה לו: כך עושיין ומזמריין לפני עבודה זרה פלונית, וכך עושיין לפני עבודה זרה פלונית. ולא מיחה בה שלמה.

אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא

סיבה שנמנעו מלבערו מפני שנעשה על ידי משה על פי הדיבור, אבל עבודה זרה גמורה בודאי היו הם חייבים לבער.

129. רש"י. והקשה המהרש"א הרי אסור לשמש את העבודה זרה ומדוע יהא נוח לו יותר חטא אחר? ותירץ, שנוח לו יותר חטא של שימוש עבודה זרה ולא שיכתב עליו שעבד עבודה זרה, שעל ידי שלא מיחה נחשב כאילו עבד בעצמו.

ורבי אלעזר משה הורביץ פירש: דבר אחר — בית הכסא, והשפת אמת כתב שהכונה היא

127. הגירסא בגמרא שלפנינו היא: הר המשחה, ובפסוק כתוב הר המשחית. אלא שרש"י [שם] מפרש שהכונה היא להר המשחה שהוא הר היתים [על שם השמן], רק משום שהזכירו את שם ההר לציין מקום של עבודה זרה שינו את שמו לשם גנאי — הר המשחית.

128. וכתבו התוספות שהגמרא לא יכלה לפרש שיאשיהו ביערם, ומה שלא עשו זאת אבותיו מפני שהניחו לו אבותיו מקום להתגדר בו, כמו שאמרנו בחולין [ז, א] על מה שיאשיהו כיתת את נחש הנחושת, משום שעל נחש הנחושת היתה

שלמה בת פרעה, ירד המלאך גבריאל ונעין קנה בים ועלה בו [סביב הקנה] שרטון⁽¹³⁰⁾ ודבק בו. והיה מתוסף והולך חול וטיט סביבו, עד שהפך ליבשה. ועליו נבנה לבסוף כרך גדול של רומי.

במתניתא תנא: אותו היום שהכנים ירבעם בן נבט שני עגלי זהב, אחד בבית אל ואחד בדרן, נבנה צריף אחד על אותו שרטון. ומאז נתוספו עליו בתים על בתים. וזהו איטליאה של יון. ואיטליה היא עיר במדינת יון. וכשכבשה רומי את מלכות יון, נעשתה אף איטליה שלהם.

אמר רב שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: כל האומר יאשיהו חטא, אינו אלא טועה. ואף שנאמר עליו "אשר שב אל ה'", ומשמע שמתחילה חטא, אינו כן. שהרי נאמר "ויעש הישר בעיני ה', וילך בכל דרך דוד אביו ולא סר ימין ושמאל".

אלא מה אני מקיים את הפסוק שנאמר עליו "ובמוחו לא היה לפניו מלך, אשר שב אל ה' ככל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, ככל תורת משה, ואחריו לא קם כמוהו", ששמע שחטא ואחר כך שב בתשובה? —

שהתחיל יאשיהו למלוך כשהיה בן ח'. וכל דיין [דין] שדן מבין שמונה שנים עד שמונה עשרה שנה, החזירן לחן לבעלי דינים את ממונם שהפסידו אצלו בדין.

שכשהיה יאשיהו בן י"ח שנה, מצא חלקיהו הכהן הגדול את ספר התורה בבית המקדש. ונתנו לשפן הסופר שקראו לפני יאשיהו. ואז עיין יאשיהו ודקדק בתורה ובדיניה שבכתב ושבעל פה. והבין שמא טעה בדינים שדן קודם לכן⁽¹³¹⁾.

שמא תאמר, נטל מזה שזכה בדין, ונתן לזה שהפסיד בדין? — לא כן הוא. שהרי תלמוד לומר: "אשר שב אל ה' בכל מאדו".

להיות גורף ביבין, והביא שכך כתב המדרש [פרשת וארא].

130. ומבאר המהרש"א בסנהדרין [כא, ב] שעל ידי בת פרעה התחילה עבודה זרה בירושלים וזה היה שרש לחטאים שגרמו את חורבן הבית, ומכאן זה נבנתה רומי כמו שדרשו חז"ל על הפסוק "ולאום מלאום יאמץ" שלא נבנתה צור אלא מחורבנה של ירושלים. והוסיף ש"קנה" הוא רמז לרומי שנמשל לחזיר שדר בין הקנים, ועל כך התפלל דוד "גער חית קנה".

וכתב בספר לאנוש בינה [לרבי ראובן מלמד] שצריך להבין מדוע נעץ את הקנה בים וכי אין מקום ביבשה לקנה? אלא שהוא רמז לחטא שגרם לכך שהוא נראה כחטא קל [שלא מיחה במה שאמרה לו כך עושים לעבודה זרה

פלוגית], וכך הקנה נראה כדבר שאינו עושה ופועל כלום בתוך הים, אלא שנוסף עליו גרגרים רבים [חטאים נוספים שנגרמו על ידי החטא הראשון] עד שבא ירבעם ונעשה "צריף" כדלהלן בגמרא, ואחרי שנים רבות נעשה כרך גדול, כך חטא קטן תולדותיו נוראות.

131. רש"י. ותמה המהרש"א מנין לגמרא את מנין שמונה עשרה שנה, והיכן נרמז גיל זה בפסוק? ופירש שהכונה היא — עד שמונה עשרה שנה למלכותו, שאז מצאו את הספר תורה בבית המקדש, וכמבואר ברש"י.

אולם הטור בחו"מ [סימן ז] הביא יש אומרים שאין "ראוי" שיהא דיין פחות מבן י"ח שנה, ולמדו זאת מהמעשה ביאשיהו שהחזיר את הממון שדן עליו עד גיל י"ח שנה, והירושלמי

דאמר מר: רבי אבא ואחא, אחי הוו.

אמר רב יוסף: ועוד בעל תשובה אחד יש בדורנו, שאין בעל תשובה יותר גדול ממנו. ומנו? — עוקבן בר נחמיה שהיה ריש גלותא.

והיינו "נתן דצוציתא", שניצוצי אש נראו בו, על ידי המלאך שפשט אליו את ידו, וקיבל את תשובתו⁽¹³²⁾.

אמר רב יוסף: הוה יתיבנא בדרשה בפירקא. והוה [הייתי] קא מנמנב. וחזאי בחילמא, דקא פשט המלאך ידיה וקבליה לתשובתו של של עוקבן בר נחמיה!

ו"מאד" הוא ממון [כדדרשינן, "בכל מאדך", בכל ממונדן]. מכאן, שנתן להם ממון משלו.

ופליגא רבי יונתן אדרב.

דאמר רב: אין לך גדול כבעלי תשובה יותר מיאשיהו בדורו, ויותר מבעל תשובה אחד בדורנו.

והוינן בה: ומני הוא אותו בעל תשובה שבדורו של רב?

ומשנינן: אבא, שהיה אבוח דרב ירמיה בר אבא.

ואמרי לה, אחא, שהיה אחוח דאבא, שהיה אבוח דרב ירמיה בר אבא.

הדרן עלך במה בהמה

132. רש"י. והתוספות הביאו שיש מדרש שהיה נר דולק על ראשו. ורש"י בסנהדרין [לא, ב] כתב בשם ספר הגדה שהיה מר עוקבן בעל תשובה, שנתן עיניו באשה אחת והעלה ליבו טינא ונפל בחולי, לימים נצרכה ללות ממנו ומתוך דוחקה ניתרצית לו, וכבש את יצרו ופטרה לשלום ונתרפא מחליו, וכשהיה יוצא לשוק היה נר דולק על ראשו מן השמים. והמהרש"א הביא שהערוך [ערך נתן] פירש שהיה לו חלוק משער של עיזים ששרט את בשרו כדי שיהיה לו כפרה על חטאיו.

מתיר. ופירש הטור שהירושלמי סובר שיאשיהו החזיר רק ממידת חסידות, וראה חידושי הגהות [שם] שגם לפי הסוכרים שאין לדון עד בן י"ח שנה צריך לומר שלהחזיר את הממון היא מידת חסידות [ששיבחו בכך את יאשיהו], ובדרישה משמע שזו הלכה ואיסור, ולא רק מנהג ראוי. ובביאור הגר"א [שם, זיג] כתב שהירושלמי והיש אומרים שבטור מפרשים את הגמרא כאן [מעשה יאשיהו] כפירוש רש"י, והטור מפרש שהסיבה היא מפני שדן לפני שהיה בן י"ח שנה.